

MODERNLEŞME SÜRECİNDE KENTSEL TASARIMIN KURGULANIŞINDA ÖTEKİ'NİN BEN'LEŐTİRİLME SERÜVENİ

The Adventure of Making 'The Other', 'I', in the Envisagement of Urban Planning in the Progress of Modernisation

*M. Zeki DUMAN**

Abstract

The basic approach (paradigm) that the national state of modern ages representing the breaking off an archaic period takes the "architectural design" in urban and public areas into consideration critically was regarded as the topic of this article. As for the topic, first, the physical and residential transformation of a constructed surrounding is going to be held in terms of the policies the central carried out on the urban envisagement, then starting from the hypothesis that the concept of planning and arrangement peculiar to the modern ages stand on three fundamental objectives as Neutralizer, Homogenous maker, and 'the other' maker, the managing policies used to design public and private areas in the city provides not the possibility of putting together different cultural identities but the segregation of them.

Keywords: Modernization, Nation state, To be neutral, To be homogenous, To be 'the other'

* Arş. Gör. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü

Özet

Bu makalede, modern çağın siyasal örgütlenme biçimi olan ulus-devletlerin, kentsel ve kamusal alana ilişkin “mimari tasarım”da gözettikleri temel *yaklaşım* (paradigma) biçimleri eleştirel bir açıdan ele alınacaktır. Konu, ilk olarak inşa edilmiş bir çevrenin/mimarının fiziksel ve mekânsal yapısındaki dönüşümleri, merkezi iktidarın kentsel tasarıma ilişkin uyguladığı politikalar bağlamında ele alınarak, modern çağa özgü *planlama* ve *düzenleme* anlayışının, *nötrleştirici*, *homojenleştirici* ve *ötekileştirici* olmak üzere üç temel hedef/amaç üzerinden yürüdüğü gerçeğine değinilecektir. Ayrıca, kentteki kamusal ve özel alanların tasarımında gözetilen/yürütülen *düzenleyici politikaların*, farklı kültürel kimlikleri bir arada yaşatma/koruma olanağını sunmaktan ziyade, söz konusu bu kimlikleri, *ayrıştırarak* (segregation) parçalanmasına/dağılmasına yol açtığı savına yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Ulus devlet, Nötrleştirilme, Homojenleştirilme, Ötekileştirilme.

Giriş

İnsan yaşamında fiziksel ve uzamsal yapılar, toplumsal ve kültürel var oluşu temsil ettiği kadar, onları fiilen de (*de facto*) oluşturur. Toplum, büyük ölçüde yarattığı bu yapılar/kurumlar ve mekânlar aracılığıyla anlaşılır/bilinir (Prior, 1988: 86–113). Fiziksel mekânlar ise, bu bağlamda sadece kentin görünen, somut yapısını değil, bu yapının arkasındaki yaşam alanlarını -çalışmayı, değerleri, kültürü, aile bağları, sınıf ilişkilerini- de yansıtır. Başka bir deyişle insan yaşamını anlamlı kılan *sosyal ilişkiler örüntüsü*, toplumsal bir olgu olarak mekânsal dokunun içinde biçimlenmekte, bu ilişkinin asimetric biçimde zamansal ve uzamsal tüm boyutlarıyla üretimi ise, kentsel yerleşim alanlarında gerçekleşmekte. Dolayısıyla mekân ve toplum arasında birbirini besleyen karşılıklı bir etkileşim ve yaratım süreci söz konusudur. Bu açıdan mekân; ne içindeki maddi nesnelere ayrı, mutlak bir kendilik olarak görmeli, ne de onu sadece bu tür bir ilişki kalıbına, nesnel düzlemlere indirgemeli. Urry'nin (1995: 97) deyişiyle, “mekânsal olan toplumsal olandan ayıramayacağı” için, mekân esasında kenttir, kent ise toplumsal olandır.

Bu açıdan kentselliği, “toplumda yerleşmiş ilişkileri yapılandıran, düzenleyen ve inşa eden” bir yerleşim birimi (Harvey, 1996: 274) ve aynı zamanda, “toplumsal potansiyellerin, gelişim evrelerinin, geleneklerin, kültürün ve yerleşik bir insan topluluğuna ait özelliklerin birikimci gelişimini” içeren ortak bir yaşam alanı olarak da görmek gerekir (Bookchin, 1992: 17). Dolayısıyla kentler, ortaya çıktıkları neopolitik dönemden günümüze kadar, hem insan topluluklarının ortak iletişim, etkileşim ve paylaşım alanlarını yaratmış, hem de bu topluluklar arasında belirgin ölçüde eşitsizliklere ve bu eşitsizliklere bağlı mekânsal ayrışmalara da neden olmuştur.

Toplumsal ve sınıfsal eşitsizliklere bağlı olarak biçimlenen bu mekânsal ayrışmalar, aslında kentlerin kimliğine de rengini vermiştir. Örneğin, Ortaçağ kentlerinde daha çok dinsel ve etnik kimlikler temelinde örgütlenen mekânsal düzenlemeler, sanayi dönemiyle birlikte ulusal kimliklere bağlı ayrışmalara, 1980'lerde küreselleşme dalgasıyla birlikte yerini sınıfsal kimliğe bağlı mekânsal ayrışmalara bırakmıştır. Kentsel yaşamda görülen bu dikey ve evrimci dönüşümler, yoğunluklu olarak kent mekânındaki kültürel yapıya da yansımıştır.

Kültürel yapılar da bu bağlamda, ister insanların yaşamlarının ekonomik temelleri, mesken tuttıkları yöreler ve mekânlar, bunlar

arasındaki ayırım derecesi, yarattıkları dünyanın simgesel anlamları, ikametgâhlarının aracılığıyla kendilerini temsil etme tarzları bağlamında olsun, isterse anlamları iletmek için kullandıkları görsel işaretler bağlamında olsun, toplumsal olduğu kadar fiziksel ve uzamsal olarak da inşa edilirler (King, 1988: 188). Bunların hepsi de P. Bourdieu'nun (1995: 17), tüm *gerçeğin bağintusal* olduğu bir temayüller sistemi, bir varoluş tarzı olarak gördüğü *habitus* denen toplumsal uzamın birer parçası olarak karşımıza çıkar.

Günlük yaşamı düzenleyen siyasal, kültürel ve sosyal normlar, somut düzeyde kentsel düzenin işleyişini sağlamak dışında kentlerin ontolojik kimliğini de oluşturmaktalar. Böylece sosyal yaşama için olan etik ve estetik gibi değerler dahi kentsel politikaların, kentsel planlamanın kısacası kentsel yönetim anlayışının bir neticesi olarak şekillenmektedir. Daha açık bir ifadeyle, "bir kentin mikro ölçekte düzenlenişi, bir parçası olduğu topluma egemen olan iktidarın siyasal kültürünü, ekonomik düzeyini ve dünya içindeki yerini de yansıtır (Şenol, 1998: 86). Bu bağlamda M. Foucault'un, güç ve iktidar arasında kurduğu ilişki, kentsel politikaların tayininde de belirgin bir biçimde ortaya çıkmaktadır. Çünkü iktidar, salt bir politik konum ya da meşru şiddet tekeline sahip sınırlı bir hegemonya mekanizması değildir. Evet, iktidar "bir yere ilişkindir ama yerelleşmiş değildir. Belirli biçimler içinde ve belirli teknikler sayesinde *toplumsal mekâna* dağılmıştır" (Ahıska, 1998: 21).

Buradaki iktidar metaforu, merkez ve özneyi, yani *ben*'i; çevre ve nesne konumunda olan ise *öteki*'yi temsil etmektedir. *Ben* ve *öteki*, kentsel mekânlarda yaşam bulmakta, birbirlerini beslemekte ve aynı şekilde iki rakip güç haline gelmekte. Merkez ve çevre kuramlarıyla açıklanamayacak kadar içiçe geçmiş, kapalı ve girift olan bu yaşam örüntüsü, modernleşmenin yarattığı kentleşme olgusuyla ancak açıklanabilir. Burada iktidar, yani *ben*, kendisini *öteki*'nin karşılığında tanımlayarak, meşrulaştırma yolunu seçerken, *öteki* de *ben*'e karşı, içine kapanarak, savunmaya çekilerek direnç geliştirmekte ve kentsel planlama bu mikro iktidar savaşın sonuçlarıyla biçimlenmekte. Bu savaşta toplumsal belleğe, *biz/onlar*, *içeri/dışarı*, *ben/öteki*, *yerli* ya da *yabancı* kavramların aktarılması ve bu kavramların günlük dilde kullanılması, aslında kentsel yaşamda verilen bu mikro savaşın söylemsel tezahürleri olarak da okunabilir.

Bireylerin toplumsal kimliklerinin kent kimliğinin dokusuyla belirlendiğini, dolayısıyla kentlerin sadece belirli bir mekân-fiziki yapıya işaret etmekle kalmayıp, aynı zamanda o yörenin tarihsel ve kültürel açıdan özgül üretim, tüketim, yönetim, iletişim ve etkileşim biçimlerini/ilişkilerini de oluşturan bir bütünsellik arz ettiğini söyleyebiliriz. Bu ilişki örüntüsünü daha sağlıklı biçimde anlayabilmemiz için de modern çağın kent planlamasının teorik zeminine ilham veren *modern felsefi paradigmanın* dayandığı epistemolojik kabulleri irdelememiz gerekiyor.

1. Modernizm ve Kentsel Mühendislik

Modernizm, kendisinden önceki arkaik çağlardan bir kopuş anlamında sadece tarihsel bir kırılma anını temsil etmez, aynı zamanda bireycilik, liberalizm, insan hakları, eşitlik, özgürlük, hukuk, demokrasi gibi tamamen yeni bir dünyanın kurgusunu da beraberinde inşa eder. Gerçekten de A. Giddens'in (1992: 14) belirttiği gibi, modernliğin getirdiği dönüşümler, hem yaygınlıkları hem de yoğunlukları açısından önceki dönemlere özgü değişim biçimlerinin çoğundan daha etkili olmuştur. Dolayısıyla modernizm, tarihsel koşulların sonuçlarıyla biçimlenmiş olan pre-kapitalizmden farklı olarak, kendi kurallarını kendi içinde yaratan/oluşturan bir sürecin de yapılanımıdır (Callinicos, 2004: 32).

Bu yapılanma içinde görülen her türlü iddia, (doktrin, öğreti vb.) rasyonel akla duyulan sınırsız güvenden kaynaklanmıştır. Bu güvene dayalı olarak ortaya konulmuş *modern teorilerin* temelinde ise toplumsal, kültürel ve mimari yapıların/ kurumların istenilen biçimde düzenlenebileceği, planlanarak yeniden oluşturulabileceği savına dayanmıştır. Son zamanlarda sosyal bilimlerin literatürüne *kentsel/ toplumsal mühendislik* olarak da geçen bu Kartezyen felsefe anlayışın yarattığı kentsel yapılanma ve kamusal düzenlemeler, merkezi egemenliğin mikro iktidarını meşrulaştırmaya dönük ideolojik uygulamalar olduğunu ortaya koymaktadır.

Her alanda olduğu gibi, mekân ve kent üzerinde egemenlik kurmayı, toplumsal iktidar kurmanın da temel ve kapsayıcı aracı olarak gören bu modern algılayış, kentsel yaşamın her alanını kamusal alan ilan edip, toplumsal mekâna hâkimiyetini kurmaya çalışmaktadır. Çünkü modern toplum, belirli bir insan tipini, insanla-doğa, insanla-insan arasındaki ilişkilerden doğan kültürü, belirli siyasi/iktisadi ilişkiler

sistemini kapsayan ve yukarıdaki öğelerin oluşturduğu toplumsal ve siyasi temel üzerine bina edilen sosyal yapıyı içermektedir. Özellikle de modern ulus devlet, insanları mekâna kodlayan, bir anlamda onları soyut anlamda da yerleşik ve okunaklı hale getiren, bu anlamda vatandaşları üzerinde modern öncesi devletle karşılaştırıldığında çok daha etkili bir *kontrol* ve *gözetleme* gücüne kavuşan bir örgütlenmeyi temsil etmektedir (Şengül, 200: 69).

Modern kent planlamacıları (social engineer) da bu örgütlenmenin düzenleyici unsurları olarak kentsel tasarıma/örüntüye ilişkin çeşitli yaklaşım ve planlamalarda bulunmakla bir nevi iktidarın *kontrol* ve *düzenleme* fonksiyonunu görmekteler. Bu uygulamaların en çok bilinen ve yaygın olanı, Şikago Okulu'nun geliştirdiği ve kentteki mekânsal ayrışmayı biyolojik analogi yardımıyla açıklamaya çalışan ekolojik yaklaşımdır. 1920'lerde 19.yüzyılın klasik sanayi kentinden farklılıklar gösteren ve modern bir metropoliten kent olarak büyüyen Şikago kentini analiz etmeye dayalı olarak geliştirilen bu yaklaşım, *kentin düzenlenmesi* gerekliliğini önermektedir. Ancak bu düzenleme, kentin farklı mekânlarında ikamet edecek olan grupların sahip oldukları ekonomik ve siyasi güçleri hesaba katılmadan, herkesin eşit koşullarda ve doğal bir rekabet ortamında yer alacağı savından hareketle sunulmuştur. Örneğin bu okulun temsilcilerinden Burgess'in geliştirdiği *yoğunlaşmış çemberler* (concentric-ring) modelinde kentteki sosyal ve mekânsal ayrışma şöyledir: Kentin merkezi iş alanı (MIA) ve onu çevreleyen geçiş bölgesinde yerleşmiş olan küçük-hafif sanayi ve ticareti ve kentin marjinal gruplarının oluşturduğu gettolar bulunmakta, geçiş bölgesinin hemen çevresinde işçi mahallelerinden oluşan bir çember ve kentin çeperinde yerleşmiş bulunan orta sınıf alt kentleri yer almaktadır (Kurtuluş, 2003: 78).

Modernleşme süreci bu bağlamda, homojen ve heterojen olmak üzere iki temel toplum algısına ve bu algıların biçimlendirdiği siyasi yapılara sahne olmuştur. İmparatorlukların dağılıp ulus-devletlerin kurulması süreci, toplumun homojen bir bütünlük olduğu veya olması gerektiği ön kabulüne dayalı siyasi modelleri gündeme getirmiştir. Ulus devlet örgütlenmelerinde ise, kültürel dokunun hâkim -çoğunlukta olan- ulusa göre kurulması, kamusal düzenlemelerden kentsel yapılanmaya kadarki *farklılıkların* görmezden gelinerek oluşturulması gibi etkenler, bir dizi toplumsal sorunlara da yol açmaktadır (Ensaroğlu, 2001: 85). Bu sorunların başında, kentsel mimari kurgulanırken sonradan kente

yerleşmek amacıyla göç ile gelenlere yönelik merkezi yönetimin takındığı dışlayıcı politikalar gelmektedir.

Ulusal kültürün egemenliğinde gerçekleşen kentsel yapılaşma politikası, azınlık ya da göçmenlere ilişkin takındığı *ötekilik* psikolojisi nedeniyle kentsel alanlar karşılıklı bir mücadeleye sahne olmaktadır. Kendisini *öteki* olarak hisseden yeni kent sakini için bu mücadele, mutlaka kazanılması gerekmektedir.

Bu bağlamda modern çağın kurumsallaştırdığı ve alternatifsiz siyasal örgütlenme modeli olarak önümüze koyduğu ulus-devlet yapılanması, toplumsal modernleşmedeki soyutlamaları yakalamayı ve geçmişinden koparılmış bir milletin, ulus bilinciyle, daha gelişmiş ve rasyonelleştirilmiş bir yaşam dünyası içine yeniden yerleştirilmesini olanaklı kılan siyasi bir iletişim ortamını yarattığı yönündeki Habermas'ın (2002: 25) tespiti, geçersiz bir iddia olmaktan öteye geçemeyecektir. Nitekim bu iddianın modern ulus devlet, bireyi sınırlandırıp kalıplandırdığı, çoğulculuk ve farklılıkları reddedip, ilerlemeci ve kalkınmacı yaklaşımının ise, insanları baskı altında tuttuğu, dolayısıyla bir yaşam alanı olarak kent'i, *farklılığın* ve *çeşitliliğin* mekânı olarak görmediğine (Arslanoğlu, 1998: 104) ilişkin post-modern eleştiriler gündeme gelmiştir.

2. Ulus-Devlet ve Toplumsal Mühendislik

Modern ulus devletler, "bir siyasi yapılanma biçimi olarak her şeyden önce bir olguyu ifade ederler. Ancak, bu olgu tüm siyasi iktidar kurumları gibi bir kavramsal kurguya göre şekillendirilmeye çalışılır. Kurgu, ideal olanı, ideal olan da mükemmeli ifade eder. Ulus devlet açısından mükemmellik, kusursuzluk türdeşlikle eşanlamlıdır" (Erözden, 1997: 44). Ulus devlet, modernleşmenin dominantları arasında saydığı rasyonalite ve türdeş kültürle sonuçlanan standartlaştırma taleplerinden dolayı, bu sürece aykırı düşecek bütün seçenek ve talepleri de hoşgörü ile karşılamaz (Bulaç, 1998: 43). Dolayısıyla ulusun parçası, üyesi olması istenenler birbirlerine benzetilmeye çalışılır. Kılık-kıyafette, dilde, dinde, kültürde, türküde, şarkıda... Bu şekilde sürekli olarak yeniden üretilen *ötekiler*, kaçınılmaz olarak *ben*'in bu dayatma biçimlerine karşı kendi içine kapanarak ve aynı zamanda özgün kimliklerine daha da sarılarak *ben*'e karşı direnç geliştirirler.

Modern çağın kentleri, hegemonik iktidarların kaos korkusunu *düzen güvenliği*yle ikame etmek, kent'te ne olup bittiğini görebilmek ve

de kendi güçlerini görünür kılmak üzere, kimlerin nerelere ve nasıl iskan edilmesi gerektiğini, insanların nerelerde bir araya gelip, nelerle uğraşması gerektiğini, planlayan bir nizam dahilinde gelişmeyi hedeflemişlerdir (Işık, 1993: 29–52). Oysa kent, egemen yurttaşın kendi benliğini ve kişisel geleceğini belirlemede özgür olduğu toplumsal bir alandır (Bookchin, 1998: 19). Burada Max Horkheimer'in (1974: 131), "Bireyin geleceği her zaman kent toplumunun gelişimine bağlıdır" tespitine katılmamak mümkün değil.

Modern ulus devlet, kamusal alanda *öteki*'ni üç değişik süreçten geçirerek *ben*'leştirme serüvenine girişiyor/girişmekte. Dolayısıyla burada kentin kamusal alanı *ben*'in kendisini var kılmaya çalıştığı, *öteki*'nin ise kendini var etmeye çabaladığı bir karşılaşma alanı olmaya başlıyor. Söz konusu *ayrışma* (segregation) süreci, *nötrleştirme*, *homojenleştirme* ve *ötekileştirme* olarak işlemektedir.

Kentlerin, toplumsal etkileşim ve farklı birlikteliklerin ortak paylaşım alanını oluşturan kamu ve özel mekânlar olduğunu söylemiştik. Bu mekânda *öteki* yani (dışarıdan gelen, yabancı) kamusal alana çıkmasıyla birlikte *ben*'in psişik baskılarına maruz kalmaktadır. Çünkü yabancı, muğlâklığı ifade eder, "dış" ile "iç" in, *ben* ile *öteki*'nin sınırlarını ihlal eder. Yabancı, uzaktaki vatanına sıkışıp kalmayı reddettiği gibi bizim vatanımızı da terk etmez. Fiziksel olarak yakın olmakla birlikte, kültürel olarak bizden uzaktır. Yabancılar, kendi gelenekleri ile onlara giriş hakkını inatla reddeden bir hayat tarzı arasında boşlukta asılı kalmışlardır. Yabancı, bu bağlamda Jaques Derrida'nın "karar verilemezler" kategorisine dâhil olmuştur (Yumul, 2001: 306).

Çağdaş toplumlarda kentsel planlama anlayışı çerçevesinde *öteki* ile birlikte yaşamının en genel kabul gören yöntemi ise, onu (*öteki*'ni) kendisi (*ben*) gibi yapmayı/olmayı kabullenmesinden geçer. Başka bir deyişle, mekânda muğlâklığı ve rastlantısallığı rutinleştirmek, *ben*'in *öteki*'yle karşılaşmasındaki sürprizi *gereksizleştirmek*dir. Bunun nedeni, *ötekilerin* hem *büyüleyici* bulunması hem de *tehlike* olarak algılanmasıdır. Tehlikeyi yok etmek için sosyal ve fiziki mekânda farklılıklar, muğlâklıklar, karmaşa yani *öteki* izole edilmelidir (Demirtaş, 1996: 41). Kent, böylece farklılıkların karşılaşabileceği bir mekân olmaktan çıkıp *nötr kent*, *ötekiler* de nötrleştirilerek *ben*'leştirilmiş olurlar. Burada nötralize etme, zihinsel ayrışmanın meşrulaştırma aracı olarak kullanılır (Sennett, 1991: 65). Bu yüzden, kentlerde inşa ettiğimiz

şeyler de kişiliksiz, nötralize edici, sosyal kontakt olasılığını ortadan kaldıran yerler olmuştur (Sennett, 1992: 15).

Kişinin dış düzen (*ben*) tarafından aktarılan bu entegrasyon ve izolasyon çabası, güçlü ek psişik baskıları beraberinde getirir. Kişi (*öteki*) bunlara yine özel alanının içine daha çok çekilerek tepki verecektir. Dolayısıyla zihinsel ayrışmanın başlatıldığı ilk çelişki de ortaya çıkmış olur. Bu duruma *soyutlama* ile *entegrasyon* adını veren Hans Jurgen Helle'ye göre (1996: 75), söz konusu bu durum, bireyin psişik yüklenebilirliği ve kentsel kamusalıktan kendi özel alanına kaçma tehlikesinin ışığı altında bakılmalıdır. Örneğin, yaşam işlevinin mekânsal olarak izole edilmesi, yaşamaya yönelik sığınma alanlarının ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Özellikle *kamusal alanda* nötralize etme çabasının yaratacağı tepkisel davranışlar da doğal olarak *öteki'nin* kendi içine çekilmesine yol açarak zihinsel ayrışmayı kolaylaştıracaktır. Bu bağlamda, kentsel yaşamın adeta soluk alışverişi işlevini üstlenen kamusal alanı, Nilüfer Göle'nin deyişiyle; *toplumsal bir muhayyile* alanı (Social Imaginary) olarak görülmelidir (Kömeçoğlu, 2003: 38).

Yerleşik, sınırları sabit, güvenlik vadeden, muğlâklığı heterojenliği ve farklılıkları yadsıyarak onları nötrleştirmeye yönelen yaşam ve düşünce biçimlerine karşı çıkararak *düzensizliğin yararlarını* dile getiren R. Sennett için de *kamusalılık*, bu anlamda toplumsal yaşamın vazgeçilmez bir alanıdır. Çünkü *ben'in* ve *öteki'nin* karşılıklı etkileşimde bulunduğu, daha geniş bir anlamda farklı kimliklere sahip bireylerin kendi kültürel kimliklerini ön plana çıkarmaksızın *ötekilerle* ortak mekânda buluşabildikleri, duyuşsal ve düşünsel ilişkiler gerçekleştirebildikleri, karşılıklı etkileşime girebildikleri tek alandır (Diken, 2001: 71).

Kentsel yaşamı farklı kimliklerin bulunmadığı, bulunsa da merkezi *ben* tarafından nötrleştirebildiği sosyo-kültürel gettolarda, yani bize benzeyenlerin arasında ve kendimizi evde hissettiğimiz mekânlarda (kurtarılmış bölgelerde) düzen ve güven arayarak sürdürme çabasında olduğumuzu dile getiren Sennett, uluslaştırmak süreciyle ulus yaratma çabasının, kentsel planlama açısından yürütülen nötrleştirmenin *ötekileri* daha çok özel yaşama, yani evlere kaçışı yaratacağı, böylelikle düzenli, güvenli ve sabit bir merkez arayışının, pek çok insanı toplumsal yaşama katılmaktan alıkoyacağını dile getirir. Dışa açılmanın, yani kamusal alana çıkma olanağı yaratarak farklı kimliklere yaşama olanağını tanımamayı da *despotizmin samimiyeti* olarak nitelendiriyor (a.g.e., 72). Touraine ise,

Modernliğin Eleştirisi adlı eserinde (2002: 221), benzer bir tespitten yola çıkarak modern yaşamın, insan hayatının kamusal ve özel adı altında ikiye ayırdığı ve keskin sınırlarla bunu ayırttığı için, insanların kendi öznelliklerine kapandığını, içsel dünyalarına gömüldüklerini, bu durumun ise “en iyi ihtimalle ötekinin unutulmasını, daha sık görülen biçimiyle ise, yabancı olanın reddi sonucunu doğurduğu”ndan yakınır.

Merkezi siyasi iktidar açısından bakıldığında ise, ulus devletin ekonomik, politik ve kültürel alanlarda giderek azalan etkinliği, farklılıkların en fazla göreceli olarak üretildiği mekân olan kent insanların birbirlerine karışması sonucunu doğurmuştur. Bu, dünyayı kentlerin *çokkültürlülük* ortak paydası altında nötrleştiren ve bütünleştiren bir sürecin başlangıcı olarak görülmüştür. Böylesi iyimser bir kavramsallaştırmaya kuşkuyla bakan Z. Bauman, küresel dünyada sanal ve fiziksel devingenlik imkânlarının artmasının toplumsal kimlikleri nötrleştirmek ve kentsel mekân yapılarını benzeştirmek bir yana, toplumsal kutuplaşmaları daha da derinleştireceğini öne sürüyor (Suner, 1999: 110).

Modern toplumlar, heterojen nitelikteki demografik yapıya dayanır. Çok farklı kültürel dünyalardan gelenlerin bir arada yaşama imkânı bulduğu kentlerin mozaik deseninde vatandaşlık bağı esastır ve bu durum anayasal güvenceye alınarak hukuki bir zeminde tanımlanır. Ancak, modern siyasal sistemin ulusal devlet anlayışında vatandaşlık bağı, *öteki*'nin *ben*'leşmeyi kabul ettiği ölçüde gerçekleşebilen bir aidiyet olmaktadır. Ulus yaratmanın en genel geçer yöntemi de mevcut, herkesin aynı ideal ve değerlere sahip olduğu ve herkesin bu ortak paydada buluşması gerektiği inancına dayanır. Bu inanca sahip olmayanların, *ben*'in konumu karşısındaki yerleri, *ötekidir*. *Öteki*, artık mekânsal planlamada da öteki bir yer edinmek, öteki bir konut edinmek ve ötekice yaşamak zorunda bırakılır. *Ben*, sosyal yaşamın ve kentin farklı alanlarını fonksiyonel olarak birbirinden ayırarak ya da kopararak heterojen mekânları homojen ve soyut kentsel araziye dönüştürür (a.g.e., 41). Z. Bauman (1994: 3), modern kent planlamasını “ötekilere karşı girişilmiş bir savaş” olarak tanımlar ve bu konuda pek de haksız sayılmaz.

Modern çağa özgü planlama anlayışında merkezi *ben*'in standartlaştırıcı, ayırıştırıcı ve fiziki mekânın homojenleştirici amacı çok açık biçimde görünmektedir. İzole edilmiş farklı sosyal kültürel ve kamusal alanlarda farklılıkların biraradalık olanağına tahammül göstermeyen bu zorba zihniyetin yarattığı kentlerdeki semt, sokak, cadde

ve mahalleler, birbirinden bağımsız mekânlar haline gelmiştir. Bir zamanlar kentlerin kurulmasına neden olan korkuların yerini, günümüzde genel olarak “kentsel korkular” almıştır; “içerideki düşman”a ilişkin korkular. Bu tür korku, kolektif mülkiyet ve bireysel güvenliğin kolektif bir teminatı olarak şehrin bütünlüğü ve güvenliğinden çok, şehrin içinde kişinin kendi yuvasının yalıtılmışlığı ve güvenliğiyle ilgilendir. Bir zamanlar kentin etrafını kuşatan duvarlar artık çok farklı yönlerde kenti boydan boya içeriden bölmektedir. Kontrol altındaki bölgeler, belli kişilerin girişine izin verilen sıkı koruma altındaki kamusal mekânlar, kapılarda baştan ayağa silahlı bekçiler ve elektronik olarak işleyen kapılar; bütün bunlar artık kentin kapılarının ardında pusuya yatmış yabancı ordular ya da yol çeteleri, çapulcular ve büyük oranda bilinmeyen öteki tehlikelerden çok, istenmeyen hemşerilere karşı alınmış önlemlerdir (Bauman, 1997: 57).

Bunun nedeni, modernleşme süreciyle birlikte kentsel planlamada türdeş toplum oluşturma felsefesinin yarattığı dar kalıpların, artık çatlamaya başlaması ve farklılıkların karşılaşması bağlamında kentsel ve kamusal mekânların bu karşılaşma olanağını yaratacak zeminden yoksun bırakılmasıdır. Kent, egemen yurttaşın kendi benliğini ve kişisel geleceğini belirlemede özgür olduğu alan olması gerekirken, günümüzün çağdaş kentin gerçekliği, tümüyle farklı bir manzara sunmaktadır. Bugün kent tarihi, en iyi halde tanınmayacak durumdadır.

M. Bookchin'in (a.g.e., 143), Amerikan toplumunun içinde bulunduğu kentsel çelişkileri ortaya koyarken yaptığı tespitler savımızı doğrular niteliktedir. Onun deyimiyle modern kent, toplumunun sivil çekirdeğinden dışa doğru yayılması ya giderek yoksullaşan ya da görünürde ayrıcalıklı gettolardan oluşan bir yelpaze oluşturmaktadır. Bir zamanlar arkaik dar kafalılıktan kaçan yabancıların sığınağı olan kent, şimdi yabancılaşmanın başlıca kaynağı haline gelmiştir. Bir zamanlar, gerçek duvarlar nasıl kenti güven altına alıp kırsal çevresinden ayırıyorsa, şimdi de getto sınırları kentin içindeki görünmez iç duvarları oluşturuyor. Artık kentin öğeleri, karşılıklı yardım, ortak kültür ve bir cemaat duygusuyla birbirine bağlanmaktan çok, kentsel geleneği bizzat antitezine sıçratmakla tehdit eden bir toplumsal dinamit tehdidiyle bir arada tutuluyor.

R. Sennett'in de yerinde belirttiği gibi insan, ancak dünyayı tanıdığı oranda kendisini tanıyabilir. Bu tanıma olanağı kendi içsel âlemine, özel yaşamına kaçışla değil, tersine *öteki*yle buluşabileceği,

konusup bir şeyler paylaşabileceği alanların sağlanmasıyla mümkündür. Merkezi iktidar olan *ben*, söz konusu bu karşılaşma alanını özgür mekânsal ortamlarda sağlayamadığından hatta karşılaşma alanlarını sterilize ederek ayrıştırıcı (segregation) uygulamalarda bulunduğundan, bireylerin kamusal alandan kaçarak bizden farklı olanların varlığını hissetmekten ve onlara bağlanmanın ürkütücülüğünden bir kaçış durumu söz konusu olmaktadır.

Kent sakinini saran bu kitlesel, isimsiz ve kişiliksiz yığınların bir tecrit edilmişlik duygusuyla köşeye sıkışan birey, artık neşeli ya da vurdumduymaz olamaz, çünkü korkuyla dolmuştur (a.g.e., 141). Bu durum kamusal yaşantıdan özel yaşantıya, kentten eve, yabancı *ötekiden*, samimi ortamlara, dışarıdan içeriye, temas kurmaktan yani, *vitride yaşamaya* doğru kaçmamıza neden oluyor (Gürbilek, 1998: 14). Sonunda R. Sennett, kamusal yaşantıya ve kente ilişkin düzen arayışına, farklı grupları birbirinden ayrıştıran, heterojenliği simgeleyen farklı kimlikleri nötrleştirmeye kararlı olan, yarattığı teknolojiler ve mekân (izmalar) sayesinde sterilliği amaç haline getiren ve dışa yönelmemizi önleyen *düzensizliğin* yararı diyecektir (Diken, a.g.e., 75).

Sonuç

Modernleşme süreciyle birlikte kentsel tasarımın kurgulanışında merkezi iktidarı oluşturan *ben*'in (etnik, dinsel, cinsel ve kültürel olarak) kendisinden farklı olan herkesle/herkesimle kentsel yaşamda barış içinde yaşamalarını sağlayacak, ortak paylaşım alanlarını yaratacak mekânsal düzenlemeler oluşturacağına, söz konusu bu toplumsal grupları/kesimleri, önce nötrleştirip homojenleştirmekte, ardından *ötekileştirmeye* ve sonrasında da kendisine benzetme çabasına girişmektedir. Yani kentler, modern çağın ulusal devleti için her türlü farklılığın eritildiği, tekte bütünleştirilmeye çalışıldığı birer kazan (Demirtaş, a.g.m., 40) işlevini görmektedir. Maalesef bu kaba Baconcu zihniyet, günümüzün modern kent planlamasına egemendir. Oysa Aristo'ya göre, kent bir yaşam tarzıdır. Başarısı, büyüklüğü, nüfusu ya da lojistik etkinliğiyle değil, yurttaşlarını "faydalandıkları boş zamanlarında dengeli ve özgürce" yaşayabilmesiyle ölçülür (Bookchin, a.g.e., 147).

Kaynaklar

- AHISKA, Meltem (1998), “Türkiye’de İktidar ve Gerçeklik”, *Defter*, Sayı: 33.
- ARSLANOĞLU, A.Rana (1988), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Bursa: Asa Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (1994), “The Stranger Revisited and Revisiting”, Konferans metni.
- BAUMAN, Zygmunt (1997), *Küreselleşme: Toplumsal Sonuçları* (Çev. A.Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BOOKCHIN, Murray (1999), *Kentsiz Kentleşme* (Çev. B.Özyalçın), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BOOKCHIN, Murray (1998), *Ekolojik Bir Topluma Doğru* (Çev. A.Yılmaz), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- BOURDIEU, Pierre (1995), *Pratik Nedenler* (Çev. H.Tufan), İstanbul: Kesit Yayıncılık.
- BULAÇ, Ali (1998), *Modern Ulus Devlet*, İstanbul: İz Yayınları.
- CALLINICOS, Alex (2004), *Toplum Kuramı: Tarihsel Bir Bakış* (Çev. Y. Tezgiden), İstanbul: İletişim Yayınları.
- DEMİRTAŞ, Sibel, vd. (1996), “Mekân ve Ötekiler”, *Defter*- 28.
- DİKEN, Bülent (2001), “Richard Sennett, Kamusal Yaşam ve Kent”, *Birikim*, Sayı: 124.
- ENSAROĞLU, Yılmaz (2001), “Modernleşme Sürecinde Çokkültürlülük”, *Modernleşme ve Çokkültürlülük* (Çev. H.Akay, vd), İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERÖZDEN, Ozan (1997), *Ulus-Devlet*, Ankara: Dost Yayınları.
- GIDDENS, Anthony (1992), *Modernliğin Sonuçları* (Çev. E. Kuşdil), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- GÜRBİLEK, Nurdan (1988), “Vitrinde Yaşamak”, *Defter*, Sayı: 7.
- HABERMAS, Jurgen (2002), “Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak, (Çev. İ.Aka), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HARVEY, David (1996), *Sosyal Adalet ve Şehir* (Çev. M. Morali), İstanbul: Metis Yayınları.
- HELLE, Hans Jurgen (1996), “Kentlileşmiş İnsan” (Çev. Z.Aygen), *Cogito*, Sayı: 23.

- HORKHEIMER, Max (1974), *The Eclipse of Reason*, New York: Oxford University Press.
- IŞIK, Oğuz (1993), “Modernizmin Kenti/Postmodernizmin Kenti”, *Birikim*, Sayı: 53.
- KING, Anthony (1988), *Kültür Küreselleşme ve Dünya Sistemi* (Çev. G.Seçkin, vd.), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- KÖMEÇOĞLU, Uğur (2003), “Örtünme Pratiği ve Toplumsal Cinsiyete İlişkin Mekânsal Bir Etnografi”, *Doğu Batı*, Sayı: 23.
- KURTULUŞ, Hatice (2003), “Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul’da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları”, *Doğu Batı*, Sayı: 23.
- PRIOR, L. (1998), “The Architecture of the Hospital: a Study of Spatial Organization Medical Knowledge”, *British Journal of Sociology*- 39.
- SENNETT, Richard (1991), *The Conscience of the Eye*, Faber and Faber, Londra.
- SENNETT, Richard (1999), *Gözün Vicdanı* (Çev. S.Sertabiboğlu & C.Kurultay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- SUNER, Asuman (1999), “Hong Kong’tan İstanbul’a Kent Fragmanları”, *Defer*, Sayı: 38.
- ŞENGÜL, H.Tarık (2001), *Kentsel Çelişki ve Siyaset*, İstanbul: Demokrasi Kitaplığı.
- ŞENOL, L. Funda (1998), “İktidar Mücadelesinin Savaş Meydanı: Mekân, Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara’da Eğlence Mekânları”, *Toplum ve Bilim*, Sayı:- 76.
- TOURAINE, Alain (2002), *Modernliğin Eleştirisi* (Çev. H.Tufan), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- URRY, John (1999), *Mekânları Tüketmek* (Çev. R.G.Öğdül), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- YUMUL, Arus (2001), “Modernite/Postmodernite’nin Dışlayıcı İncelikleri”, *Modernleşme ve Çokkültürlülük* (Çev. H.Akay, vd.), İstanbul: İletişim Yayınları.